

ข้อสอบข้อเขียนพระอภิธรรม ภาคเรียนที่ ๑ ปีการศึกษา ๒๕๕๓
 อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ชั้น จุฬอาภิธรรมมิกะตรี

สอบวันเสาร์ที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๓

วิชา : จิต เจตสิก รูป นิพพาน

๑๐ ข้อ รวม ๑๐๐ คะแนน

เวลา ๔ ชม.

๑. ก. ให้แปลคาถาดังต่อไปนี้
 สมมาสมพุทฺธมตฺถํ สสทฺธมมคณฺตุตมํ
 อภิวัทฺธิย ภาสิสฺสํ อภิธมฺมตฺถสํกฺขํ ฯ
- ข. จงแสดงธรรมชาติของจิต เจตสิก รูป นิพพาน ?
๒. ก. คำว่า ปริมาณ หมายถึงความว่าอย่างไร ? และมีกี่อย่าง ?
 ข. ปริมาณจะ มีกี่อย่าง ? คืออะไรบ้าง ?
๓. ก. ให้แสดงบาลีพร้อมทั้งคำแปลในมหากิริยาจิตดวงที่ ๑ ถึงดวงที่ ๔ ตามลำดับ ?
 ข. ให้แสดงความหมายชื่อจิตดังต่อไปนี้ อโสมนจิต รูปาวจรจิต มหัคคตจิต
๔. จงจำแนกจิต ๑๒๑ ดวง โดยชาติเภทนัย มาดังต่อไปนี้
๕. เจตสิก ๕๒ นั้น เมื่อว่าโดยราสีมีเท่าใด คืออะไรบ้าง และในราสีหนึ่งๆ มีจำนวน เท่าใด คืออะไรบ้าง
๖. ก. วิตกเจตสิก ประกอบได้ในจิตเท่าไร ? คืออะไรบ้าง ?
 ข. วิจารเจตสิก ประกอบได้ในจิตเท่าไร ? คืออะไรบ้าง ?
 ค. อธิโมกข์เจตสิก ประกอบได้ในจิตเท่าไร ? คืออะไรบ้าง ?
 ง. อหิริกเจตสิก ประกอบได้ในจิตเท่าไร ? คืออะไรบ้าง ?
 จ. หิริเจตสิก ประกอบได้ในจิตเท่าไร ? คืออะไรบ้าง ?
๗. จงแสดงสังคหณ์ในจิตดังต่อไปนี้มาว่ามีเจตสิกประกอบได้เท่าไร ? คืออะไรบ้าง ?
 โลกมุลจิตดวงที่ ๒ โทสมุลจิตดวงที่ ๒ มหากุศลจิตดวงที่ ๓ รูปาวจรปฐมฌานจิต ๓ โลกุตตรปฐมฌานจิต ๘
๘. ก. รูป ๒๘ นั้นเมื่อจัดเป็นประเภทใหญ่แล้วมีเท่าใด ? คืออะไรบ้าง ? และเมื่อจัดเป็นประเภทเล็กมีเท่าใด ?
 ข. ให้แสดงองค์ธรรมของรูปดังต่อไปนี้
 ปถวี, จักขุสพาท, รูปารมณ, อิตถิภาวะ, ทหะ, ชีวิตะ, อาหาระ, ปริเฉทะ, ลหุตตา, อนิจจตา
๙. ก. กำเนิดของสัตว์ทั้งหลายมีจำนวนเท่าใด คืออะไรบ้าง จงแสดงพร้อมด้วยความหมาย
 ข. สัตว์ที่เกิดขึ้นโดยมีกัฬะมีกี่จำพวก ? คืออะไรบ้าง ?
๑๐. ก. ให้แสดงความแตกต่างกันระหว่างสอุปาทิเสสนิพพาน กับ อนุอุปาทิเสสนิพพาน
 และจงจำแนกนิพพานทั้ง ๒ อย่างนี้โดยบุคคล ?
 ข. คำว่า “อุปาทิ” มีในบทว่า สอุปาทิเสสนิพพานนั้น องค์ธรรมได้แก่อะไร จัดเป็นชั้นใดได้เท่าไร ?

ฝ่ายวางแผนและวิชาการ อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ข้อสอบสัมภาษณ์พระอภิธรรม ภาคเรียนที่ ๑ ปีการศึกษา ๒๕๕๓
 อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ชั้น จุฬอาภิธรรมมิกะตรี

สอบวันอาทิตย์ที่ ๑๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๓

๑. ก. สัทธรรมมีกี่อย่าง ? คืออะไรบ้าง ?

ข. จิตมีกี่ประเภท คืออะไรบ้าง ? ยกบาลีขึ้นแสดงด้วย ?

ตอบ ก. สัทธรรมมี ๓ อย่างคือ

๑. ปริยัติสัทธรรม ได้แก่ พระบาลีและพระอรรถกถา

๒. ปฏิบัติสัทธรรม ได้แก่ การรักษาศีลการถืออุตงค์ การเจริญสมณกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน

๓. ปฏิเวธสัทธรรม ได้แก่ มรรค ผล นิพพาน ฌาน อภิญญา

ข. จิตมี ๔ ประเภท คือ กามาวจรจิต รูปาวจรจิต อรูปาวจรจิต โลกุตตรจิต

ดังมีบาลีแสดงว่า ตตถ จิตฺตํ ตาว จตฺตพฺพิธํ โหติ กามาวจรํ รูปาวจรํ อรูปาวจรํ

โลกุตตรญฺเจติ

๒. ในจำนวนจิตโดยย่อ ๘๙ โดยพิสดาร ๑๒๑ นั้น ผิดกันที่ตรงไหนและฌานจิต ที่มี องค์ฌาน ๒ นั้น มีจำนวนเท่าใด คืออะไรบ้าง

ตอบ จำนวนจิตโดยย่อ ๘๙ โดยพิสดาร ๑๒๑ นั้น ผิดกันที่โลกุตตรจิต คือในจิตโดยย่อนั้น โลกุตตรจิตมี ๘ ในจิตโดยพิสดาร มี ๔๐ และฌานจิตที่มีองค์ฌาน ๒ นั้น มี ๓๔ ดวง คือ จตฺตถฌานจิต มี ๑๑ ปัญจฌานจิต ๒๓

๓ ก. คำว่าอนิยตโยคีเจตสิก หมายความว่าอย่างไร มีเท่าใด คืออะไรบ้าง

ข. จงจำแนกอนิยตโยคีเจตสิกโดย นานากทาจิเจตสิก กทาจิเจตสิก และ สหกทาจิเจตสิก

ตอบ ก. คำว่าอนิยตโยคีเจตสิกหมายความว่า เป็นเจตสิกที่ประกอบได้ไม่แน่นอน มี ๑๑ ดวง คือ มานะ อิสสา มัจฉริยะ กุกกุจจะ ติทุกเจตสิก ๒ วิรตีเจตสิก ๓ อัปมัณฺญาเจตสิก ๒

ข. นานากทาจิเจตสิก มี ๘ คือ อิสสา มัจฉริยะ กุกกุจจะ วิรตีเจตสิก ๓ อัปมัณฺญาเจตสิก ๒

กทาจิเจตสิก มี ๑ คือ มานะ

สหกทาจิเจตสิก มี ๒ คือ ถีนะ มিতะ

๔. ให้แสดงคาถารูปปรมัตถ์ พร้อมคำแปล

สมุทฺเทสา วิภาคา จ สมฺมูหํ กลาปโต

ปวตฺติกมฺโตเจติ ปญฺจธา ตตถ สงฺคโ

ตอบ การแสดงสงเคราะห์รูปในรูปปริเฉทนี้ พระอนุรุทธาจารย์แสดงเป็น ๕ นัยคือ

๑. รูปสมุทเทสนัย การแสดงรูปโดยสังเขป

๒. รูปวิภาคนัย การจำแนกรูปโดยพิสดาร

๓. รูปสมมูหณนัย การแสดงสมมูหณของรูป

๔. รูปกลาปนัย การแสดงรูปที่เกิดขึ้นเป็นหมวด ๆ

๕. รูปปวัตติกกมณัย การแสดงความเกิดขึ้นพร้อมด้วยความดับของรูปตามลำดับ

๕. ให้แปลความหมายในคำดังต่อไปนี้ โดยสังเขป ปทํ, อจฺจุตํ, อจฺจนตํ, อสงฺขตํ, อนุตฺตรํ

ตอบ แปลความหมายในคำดังต่อไปนี้ คือ

ปทํ แปลว่า ส่วนหนึ่ง

อจฺจุตํ แปลว่า เป็นธรรมที่ไม่ตาย

อจฺจนตํ แปลว่า เป็นธรรมที่ก้าวล่วงขั้น ๕

อสงขตัม แปลว่า เป็นธรรมที่ไม่ถูกปรุงแต่ง
อนุตตัม แปลว่า เป็นธรรมที่ประเสริฐสุด

ฝ่ายวางแผนและวิชาการ อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เฉลยข้อสอบข้อเขียนพระอภิธรรม ภาคเรียนที่ ๑ ปีการศึกษา ๒๕๕๓
อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ชั้น จุฬอภิธรรมิกะตรี

สอบวันเสาร์ที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๓

วิชา : จิต เจตสิก รูป นิพพาน

๑๐ ข้อ

รวม ๑๐๐ คะแนน

เวลา ๔ ชม.

-
๑. ก.ให้แปลคาถาดังต่อไปนี้

ข. จงแสดงธรรมชาตของจิต เจตสิก รูป นิพพาน ?

ตอบ ก. ข้าพระพุทเจ้า(พระอรุทธาจารย์)ขอออบนอมถวยอภันนทาการแต่พระพุทองค์ ผู้ตรัสรู้ญยธรรม ทั้งหลายเอง ไม่มีผู้เปรียบปาน พร้อมด้วยพระสัทธิธรรมและคณะพระอรียสงฆ์เจ้าทั้งหลาย ซึ่งเป็นผู้ดูลแล้ว จัก แต่งคัมภีร์ที่มีนามว่า อภิมมดลสงคหะ ดอไป

ข.	จิต	เป็นธรรมชาตที่รู้อรรมณ (อารมณวิชานนลกณ)
	เจตสิก	เป็นธรรมชาตที่อาศัยจิตเกิด (จิตตนิสสิตลกณ)
	รูป	เป็นธรรมชาตที่มีการผันแปรเปลี่ยนแปลงสลายไป (รูปปนลกณ)
	นิพพาน	เป็นธรรมชาตที่สงบจากรูปนาม ชันธ ๕ (สนดิลกณ)

๒. ก. ค้าว่า ปรมัตถ์ หมายควมว่าอย่างไร ? และมีก้อย่าง ?

ข. ปรมัตถสัจจะ มีก้อย่าง ? คออะไรบ้าง ?

ตอบ ก. ค้าว่า ปรมัตถ์ หมายควมว่า สภาพของนามรูปที่เป็นองค์ธรรมอันประเสริฐ ไม่มีการผดแปลงผันแปร ด้อย่างใด และเป็นธรรมะที่เป็นประธานในอตัลบัญญัติและนามบัญญัติ ซื่อว่า ปรมัตถ์ และปรมัตถธรรมมี ๔ อย่าง คอ จิต เจตสิก รูป นิพพาน

ข. ปรมัตถสัจจะ มี ๒ อย่าง คอ

๑. **สภาวะสัจจะ** ธรรมะที่เป็นควมจริงตามสภาวะลักษณะ ได้แก กุศลธรรม อกุศลธรรม เป็นต้น ที่แสดงไว้ใน อภิธรรมปิฎก

๒. **อริยสัจจะ** ธรรมะที่เป็นควมจริงโดยเฉพาะอริยบุคคลทั้งหลาย ได้แก อริยสัจจะ ๔ มีทุกขสัจจะ เป็นต้น

๓. ก. ให้แสดงบาลีพร้อมทั้งคำแปลในมหากิริยาจิตดวงที่ ๑ ถึงดวงที่ ๔ ตามลำดับ ?

ข. ให้แสดงควมหมายซื่อจิตดังต่อไปนี้ อโสภณจิต รูปาวจรจิต มหัคคตจิต

ตอบ ก. แสดงบาลีและคำแปลในมหากิริยาจิตดวงที่ ๑ ถึงดวงที่ ๔ ตามลำดับดังนี้

๑. โสมนสสสหคต ฅาณสมပ္ยุตต อสงขาริก

จิตที่เกิดขึ้นโดยไม่มีการชักชวน พร้อมด้วยควมดีใจ ประกอบด้วยปัญญา

๒. โสมนสสสหคต ฅาณสมပ္ยุตต สสงขาริก

จิตที่เกิดขึ้นโดยมีการชักชวน พร้อมด้วยควมดีใจ ประกอบด้วยปัญญา

๓. โสมนสสสหคต ฅาณวิပ္ยุตต อสงขาริก

จิตที่เกิดขึ้นโดยไม่มีการชักชวน พร้อมด้วยควมดีใจ ไม่ประกอบด้วยปัญญา

๔. โสมนสสสหคต ฅาณวิပ္ยุตต สสงขาริก

จิตที่เกิดขึ้น โดยมีการชักชวน พร้อมด้วยควมดีใจ ไม่ประกอบด้วยปัญญา

ข. อโสภณจิต หมายควมว่า จิตที่นอกจกโสภณจิตที่เป็นจิตสวงาม หรือเป็นจิตที่ไม่ได้เกิดพร้อมกันกับ โสภณเจตสิก

รูปาวจรจิต หมายควมว่า จิตทั้ง ๑๕ ดวงนี้ ท่องเทียวเกิดอยู่ในภูมิอันเป็นที่เกิดแห่งวัตรูป และกิเลสรูป เป็นส่วนมาก

มหัคคตจิต หมายควมว่า จิตที่เข้าถึงความเป็นใหญ่ และประเสริฐ

๔. จงจำแนกจิต ๑๒๑ ดวง โดยชาติเภทนัย มาดังต่อไปนี้

ตอบ จำแนกจิต ๑๒๑ ดวง โดยชาติเภทนัย คอ

โลกมูลจิต ๘	}	รวมจิต ๑๒ ดวงนี้ เป็นอกุศลชาต
โทสมูลจิต ๒		

โมหมูลจิต ๒

มหากุศลจิต ๘

รูปาวจรกุศลจิต ๕

อรุปาวจรกุศลจิต ๔

มรรคจิต ๒๐

อกุศลวิปากจิต ๗

อเหตุกกุศลวิปากจิต ๘

มหาวิปากจิต ๘

รูปาวจรวิปากจิต ๕

อรุปาวจรวิปากจิต ๔

ผลจิต ๒๐

อเหตุกกริยาจิต ๓

มหากริยาจิต ๘

รูปาวจรกริยาจิต ๕

อรุปาวจรกริยาจิต ๔

รวมจิต ๓๗ ดวงนี้ เป็นกุศลชาติ

รวมจิต ๕๒ ดวงนี้ เป็นวิปากชาติ

รวมจิต ๒๐ ดวงนี้ เป็นกริยาชาติ

๕. เจตสิก ๕๒ นั้น เมื่อว่าโดยราสีมีเท่าใด คืออะไรบ้าง และในราสีหนึ่งๆ มีจำนวน เท่าใด คืออะไรบ้าง

ตอบ เจตสิก ๕๒ นั้น ว่าโดยราสีมี ๓ คือ

๑. อัญญสมานราสีเจตสิก ๒. อกุศลราสีเจตสิก ๓. โสภณราสีเจตสิก

อัญญสมานราสีเจตสิก มี ๑๓ ดวง คือ

สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗ ปกิณณกเจตสิก ๖

อกุศลราสีเจตสิกมี ๑๔ ดวง คือ

โมหะเจตสิก ๔

โลภะเจตสิก ๓

โทสะเจตสิก ๔

ถีนะเจตสิก ๒

วิจิกิจฉาเจตสิก ๑

โสภณราสีเจตสิก มี ๒๕ ดวง คือ

โสภณสาธารณเจตสิก ๑๙

วิรติเจตสิก ๓

อัปปมัญญาเจตสิก ๒

ปัญญินทรีย์เจตสิก ๑

๖. ก. วิตกเจตสิก ประกอบได้ในจิตเท่าไร ? คืออะไรบ้าง ?

ข. วิจารณ์เจตสิก ประกอบได้ในจิตเท่าไร ? คืออะไรบ้าง ?

ค. อธิโมกข์เจตสิก ประกอบได้ในจิตเท่าไร ? คืออะไรบ้าง ?

ง. อหิริกเจตสิก ประกอบได้ในจิตเท่าไร ? คืออะไรบ้าง ?

จ. หิริเจตสิก ประกอบได้ในจิตเท่าไร ? คืออะไรบ้าง ?

ตอบ ก. วิตกเจตสิก ประกอบได้ในจิต ๕๕ ดวงคือกามจิต ๔๔ (เว้นทวิปัญญาวินญาณจิต ๑๐) ปฐมฌานจิต ๑๑

ข. วิจารณ์เจตสิก ประกอบได้ในจิต ๖๖ ดวงคือ กามจิต ๔๔ (เว้นทวิปัญญาวินญาณจิต ๑๐) ปฐมฌานจิต ๑๑
ทุติยฌานจิต ๑๑

ค. อธิโมกข์เจตสิก ประกอบได้ในจิต ๑๑๐ ดวงคือ กามจิต ๔๓ (เว้นทวิปัญญาวินญาณจิต ๑๐, วิจิกิจฉา
สัมปยุตตจิต ๑) มหัคคตจิต ๒๗ โลกุตตรจิต ๔๐

ง. อหิริกเจตสิก ประกอบได้ในอกุศลจิต ๑๒ ทั้งหมด

จ. หิริเจตสิก ประกอบได้ในโสภณจิต ๕๙ หรือ ๙๑ ดวง

๗. จงแสดงสังคหณ์ในจิตดังต่อไปนี้มาว่ามีเจตสิกประกอบได้เท่าไร ? คืออะไรบ้าง ?

โลภมูลจิตดวงที่ ๒ โทสมูลจิตดวงที่ ๒ มหากุศลจิตดวงที่ ๓ รูปาวจรปฐมฌานจิต ๓ โลกุตตรปฐมฌานจิต ๘

ตอบ โภภะจิตตดวงที่ ๒ มีเจตสิกประกอบได้ ๒๑ ดวงคือ อัญญาสมานเจตสิก ๑๓ โมจตุกเจตสิก ๔ โภภะเจตสิก ๑ ทิณณเจตสิก ๑ ถีนกเจตสิก ๒

โทสมุจจิตตดวงที่ ๒ มีเจตสิกประกอบได้ ๒๒ ดวงคือ อัญญาสมานเจตสิก ๑๒ (เว้นปิตีเจตสิก ๑) โมจตุกเจตสิก ๔ โภจตุกเจตสิก ๔ ถีนกเจตสิก ๒

มหากุศลจิตดวงที่ ๓ มีเจตสิกประกอบได้ ๓๗ ดวงคือ อัญญาสมานเจตสิก ๑๓ โสภณเจตสิก ๒๔ (เว้นปัญญาเจตสิก ๑)

รูปาวจรปฐมฌานจิต ๓ มีเจตสิกประกอบได้ ๓๕ ดวงคือ อัญญาสมานเจตสิก ๑๓ โสภณเจตสิก ๒๒ (เว้นวิริตีเจตสิก ๓)

โลกุตตรปฐมฌานจิต ๘ มีเจตสิกประกอบได้ ๓๖ ดวงคือ อัญญาสมานเจตสิก ๑๓ โสภณเจตสิก ๒๓ (เว้นอัปปมัญญาเจตสิก ๒)

๘. ก. รูป ๒๘ นั้นเมื่อจัดเป็นประเภทใหญ่แล้วมีเท่าใด ? คืออะไรบ้าง? และเมื่อจัดเป็นประเภทเล็กมีเท่าใด ? คืออะไรบ้าง ?

ข. ให้แสดงองค์ธรรมของรูปดังต่อไปนี้

ปลวี่, จักขุประสาท, รูปารมณ, อิตถิภาวะ, หทยะ, ชีวิตะ, อาหาระ, ปริจเฉทะ, ลหุตตา, อนิจจตา

ตอบ ก. รูป ๒๘ นั้น เมื่อจัดเป็นประเภทใหญ่แล้วมี ๒ คือ

๑. นิพันนรูป ๑๘ ๒. อนิพันนรูป ๑๐

และเมื่อจัดเป็นประเภทเล็กแล้วมี ๑๑ คือ

๑. มหาภูตรูป ๔	๒. ปสาทรูป ๕	๓. วิสยรูป ๔ - ๗	๔. ภาวรูป ๒
๕. หทยรูป ๑	๖. ชีวิตรูป ๑	๗. อาหารรูป ๑	๘. ปริจเฉทรูป ๑
๙. วิญญูติรูป ๒	๑๐. วิการรูป ๓ หรือ ๕	๑๑. ลักขณรูป ๔	

ข. แสดงองค์ธรรมของรูปดังต่อไปนี้

ปลวี่ ได้แก่ รูปแข็ง และอ่อน

จักขุประสาท ได้แก่ ความใสที่สามารถรับรูปารมณได้

รูปารมณ ได้แก่ สีต่าง ๆ

อิตถิภาวะ ได้แก่ รูปที่เป็นเหตุแห่งความเป็นหญิง

หทยะ ได้แก่ รูปที่เกิดอยู่ในหัวใจ และเป็นที่ยอาศัยเกิดของจิตเจตสิกทั้งหลาย

ชีวิตะ ได้แก่ รูปที่รักษากัมมชรูปทั้งหลาย

อาหาระ ได้แก่ รูปที่นำไปให้อาหารชรูปเกิด

ปริจเฉทะ ได้แก่ อากาสรูปที่คั่นระหว่างรูปกลาปต่อรูปกลาป

ลหุตตา ได้แก่ ความเบาของนิพันนรูป

อนิจจตา ได้แก่ ความดับของนิพันนรูป

๙. ก. กำเนิดของสัตว์ทั้งหลายมีจำนวนเท่าใด คืออะไรบ้าง จงแสดงพร้อมด้วยความหมาย

ข. สัตว์ที่เกิดขึ้นโตทีเดียวมีกี่จำพวก ? คืออะไรบ้าง ?

ตอบ ก. กำเนิดของสัตว์ทั้งหลาย มี ๔ คือ

- ๑) สัณฑะกะกำเนิด หมายถึง เกิดในที่ที่มียางเหนียว
- ๒) โอปปาติกะกำเนิด หมายถึง เกิดผุดขึ้นโตทันที คล้ายกับว่าตกมาจากที่สูง
- ๓) อณฑะกะกำเนิด หมายถึง เกิดในฟอง
- ๔) ชลาพุชะกำเนิด หมายถึง เกิดในมดลูก

ข. สัตว์ที่เกิดขึ้นโตทันทีมี ๒๔ จำพวก คือ

สัตวันร ๑ นิชฌามัตถิกเปรต ๑ เทวดาที่อยู่ในชั้นจาตุมหาราชิกา ๑ (เว้นภูมิภูมิตะวดา) เทวดาที่อยู่ในเทวภูมิ
เบื่องบน ๕ รูปพรหม ๑๖

๑๐. ก. ให้แสดงความแตกต่างกันระหว่างสุปาติเสสนิพพาน กับ อนุปาติเสสนิพพาน

และจงจำแนกนิพพานทั้ง ๒ อย่างนี้โดยบุคคล ?

ข. คำว่า “อุปาทิ” มีในบทว่า สุปาติเสสนิพพานนั้น องค์ธรรมได้แก่อะไร จัดเป็นชั้นใดได้เท่าไร ?

ตอบ ก. แสดงความแตกต่างกันระหว่างสุปาติเสสนิพพาน กับ อนุปาติเสสนิพพานดังต่อไปนี้

สุปาติเสสนิพพาน หมายความว่า นิพพานที่เป็นไปกับชั้น ๕ คือ วิบากและกัมมชรูปที่เหลืออกจากกิเลส
ทั้งหลาย ว่าโดยบุคคลได้แก่ นิพพานของพระอรหันต์ที่มีชีวิตอยู่

อนุปาติเสสนิพพาน หมายความว่า นิพพานที่ไม่มีชั้น ๕ คือ วิบากและกัมมชรูปเหลือยู่ว่าโดยบุคคล
ได้แก่ นิพพานของพระอรหันต์ที่ปรินิพพานแล้ว

ข. องค์ธรรมได้แก่ วิบาก และกัมมชรูป จัดเป็นชั้นได้ ๕ ชั้น

ฝ่ายวางแผนและวิชาการ อภิศรรมโชติกะวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย